

IZABELA RATMAN-LIWERSKA

Badania nad światopoglądem działaczek stowarzyszeń kobięcych regionu północnowschodniego

Wyniki badań, które tu przedstawiono, dotyczą jednego z aspektów internalizacji podstawowych wartości socjalistycznych w świadomości kobiet-działaczek. Badania przeprowadzono w roku 1981 na terenie województw: białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego, przy czym posłużono się w nich metodą ankietowania audytoryjnego. Ankieta objęto populację 1592 kobiet. Prowadząc badania starano się zachować równowagę grup wyłonionych na podstawie kryterium przynależności organizacyjnej i środowiska zamieszkania oraz ogólnych tendencji rozkładu populacji według wieku, miejsca urodzenia, stanu cywilnego, pochodzenia społecznego i wykształcenia. Spośród kobiet stowarzyszonych wzięto pod uwagę tylko te, które — w przeciwieństwie do szeregowych członkiń — wykazują się dużą aktywnością społeczną. Za bardzo aktywne społecznie uznano te kobiety, które pełniły jakieś funkcje w organizacjach, nie pobierając za to pensji i miały co najmniej dwuletni staż w stowarzyszeniu. Grupy podstawowe stanowiły kobiety stowarzyszone, natomiast poddane badaniom grupy kontrolne — kobiety niestowarzyszone, choć pochodzące z tego samego środowiska. Dołożono wszelkich starań, by grupy kontrolne były zbliżone parametrami cech do grup podstawowych.

W środowiskach wiejskich wylosowanych województw regionu przebadano 354 kobiety stowarzyszone w Kołach Gospodyń Wiejskich i 366 kobiet nie będących członkiniami tego stowarzyszenia. W środowiskach miejskich poddano badaniom 404 kobiety stowarzyszone w Lidze Kobiet Polskich i 468 kobiet nie stowarzyszonych w tej organizacji.

Dla aktów działania społecznego w sensie podmiotowym i przedmiotowym olbrzymie znaczenie ma charakter osobowości działacza: osobowości laickiej i nowoczesnej lub dogmatyczno-religijnej i tradycyjnej. Pierwszy typ osobowości, związany z moralnością socjalistyczną, będzie sprzyjał realizacji zalecanych wzorów, drugi — bliski moralności drobno-mieszczkańskiej, będzie przeszkadzał wypełnianiu tej funkcji społecznej.

Zależność ta wynika z takiej interpretacji procesu laicyzacji, w której podkreśla się rolę, jaką odgrywa ona w rozwoju świadomości społecznej w aspekcie historycznym. Wychodzi się tu od coraz powszechniej używanej definicji marksistowskiej, według której laicyzacja oznacza „procesy wyzwiania się świadomości człowieka spod wpływu idei, sposobów myślenia, postaw i instytucji religijnych, utrudniających człowiekowi zrozumienie

nie prawidłowości historii, a przede wszystkim zrozumienie podmiotowej roli człowieka w procesie historycznym”¹.

Program wychowania ideowo-społecznego w stowarzyszeniach, wynikający z podstawowych założeń socjalizmu i jego praktycznych doświadczeń, uwzględnia działalność laicyzacyjną. Stowarzyszenia kobiece w naszym kraju prowadzą także tę działalność, członkin z wszelkich uwarunkowań hamujących ich racjonalne i twórcze myślenie. Kontynuują zatem postępowe tradycje nurtu reprezentowanego przez humanizm Odrodzenia, racjonalizm Oświecenia i radykalizm polskiego ruchu robotniczego, ludowego, inteligenckiego i młodzieżowego, czerpiąc zarówno z dorobku przeszłości, jak i z nowych, propagowanych wzorów socjalizmu.

W procesie laicyzacji możemy mówić o zjawiskach obiektywnie sprzyjających kształtowaniu postaw racjonalnych ludzi. Są nimi: rosnący udział nauki i wiedzy w działalności społeczeństwa, coraz powszechniejsze uznanie realnego życia na ziemi za zależne od człowieka, społeczeństwa i przyrody, konstytucyjna wolność sumienia i wyznania, tolerancja instytucjonalna, rozdział kościoła od państwa i spraw religijnych od społecznych, prywatyzacja religii.

Od laicyzacji instytucjonalnej daleko jest jednak czasem do laicyzacji świadomości, która polega na zanikaniu społecznych źródeł religijności, wygasaniu potrzeb religijnych, krystalizowaniu się naukowego światopoglądu i afirmowaniu życia jako sensu istnienia. Istnieje stałe zapotrzebowanie na świeckie treści życia społecznego, jednak obecnie, podkreśla się konieczność ukierunkowania laicyzacji świadomości ludzi na realizację wzorów i wartości humanistycznej kultury socjalizmu². Służyć temu powinno nie tylko upowszechnianie materialistycznego światopoglądu, ale również ugruntowywanie głęboko moralnych stosunków i więzi społecznych.

Socjologowie systematycznie badają charakter i różnicowanie się postaw wobec religii w zależności

J. Jerschina, relacjonując wyniki badań nad prawidłowością postaw wobec religii w rozwoju osobniczym młodzieży robotniczej i studenckiej, stwierdził, że „procesy laicyzacji, procesy wyzwiania się z wyobcowania religijnego, nie mogą być rozumiane jako procesy wyzbywania się religijności, lecz właśnie rodzenia się owej postawy podmiotowej wobec samego siebie, świata przyrody, procesów społecznych i historycznych”. Stosownie do tego założenia, jak relacjonuje autor, zbadano: 1) ustosunkowanie się człowieka do własnych, podmiotowych możliwości poznawania i przekształcania świata, 2) autoidentyfikację religijne i laickie, 3) uczestnictwo w praktykach religijnych, 4) motywacje religijne i wyobrażenia o genezie świata i człowieka, 5) postawy wobec Kościoła.

Użyto aż 17 rodzajów wskaźników, opinie młodzieży o postawach własnych wobec religii i postawach ich rodziców wobec religii, informacje o stanach zwątpienia i konfliktach wewnętrznych na tle postawy wobec religii, informacje o konfliktach ze-

¹ Przyjmuje się tu punkt widzenia częsty we współczesnych badaniach postaw religijnych i laickich. Patrz J. Jerschina: *Młodzież i procesy laicyzacji świadomości społecznej*, Warszawa—Kraków 1978, s. 8.

² Zob. *Program laickiego wychowania młodzieży*, Federacja SZMP i TKKS, Warszawa 1975.

wewnętrznych, wyobrażenia młodzieży o roli czynnika nadnaturalnego i innych czynnikach determinujących jej los itp.

Wykazano, że procesy laicyzacji we współczesnym społeczeństwie polskim rozwijają się na skutek wpływu celowego i planowego oddziaływania. Oddziaływanie to prowadzi do upowszechniania się socjalistycznego światopoglądu, podmiotowych postaw wobec przyrody, społeczeństwa i samych siebie, lansowania racjonalistycznej interpretacji świata i zdolności przekształcania go zgodnie z duchem zasady: „człowiek najwyższą wartością dla człowieka”³.

Należy przypuszczać, że aktywistki stowarzyszeń kobiecych wykażą przewagę nad innymi grupami kobiet. Mają bowiem, jak to wynika z założeń programowych stowarzyszeń, upowszechniać wzorce pożądanych postaw i cech osobowości. Wśród tych cech dużą wagę przywiązuje się do zaangażowania we wszystko, co wiąże się z postępem i służy szczęściu ludzi w realnej rzeczywistości ziemskiej. Według koncepcji marksistowskiej to właśnie człowiek ma kształtować doskonalszy świat i zarazem tworzyć siebie. Wymaga się więc od niego postawy podmiotowości i mocy uniezależniania się od mitów i przesądów irracjonalizmu⁴. Czy działaczki badanych stowarzyszeń mają taką postawę?

W doborze wskaźników badawczych wzięto pod uwagę te z nich, które pozwoliły uzyskać odpowiedź na to pytanie drogą najkrótszą. Starano się za pomocą określenia autoidentyfikacji respondentek wyjaśnić, jaki jest ich generalny stosunek do religii i zakres ich orientacji laickiej.

Autoidentyfikacje uważa się powszechnie za wskaźniki czyjejs samowiedzy o stopniu zgodności jego światopoglądu z odpowiednimi treściami religii (autoidentyfikacja religijna) lub treściami laickimi (autoidentyfikacja laicka). Pogląd ten wynika ze znanej w psychologii teorii, według której „wiedza o własnych postawach”, „obraz własnej osoby”, czy „jaźń subiektywna” — to jeden ze składników sterujących ludzkim postępowaniem. Na podstawie tej teorii wielu badaczy, chcąc określić jakiś aspekt osobowościowy, decyduje.

W tym wypadku zbadano autoidentyfikacje za pomocą deklaracji wiary lub niewiary oraz deklaracji na temat wychowania laickiego własnych dzieci. Uzyskano również informacje o stanach zwątpienia w sprawach wiary i praktyk religijnych oraz ich przyczynach. Nie wyczerpuje to listy wskaźników, jakimi można się było posłużyć. Jednak te, których użyto, są na tyle zasadne, religijnej lub laickiej badanych osób. Samoświadomość jest fundamentalnym składnikiem osobowości, wpływającym na jej dynamikę. Tu pomoże ona uchwycić kilka prawidłowości i ich nasilenie w zakresie postaw wobec religii.

Tablica 1 zawiera dane o skłonności do deklarowania wiary w badanej zbiorowości, uwzględniające analizę porównawczą grup — kobiet stowarzyszonych i niestowarzyszonych w środowisku wiejskim i miejskim.

Z tablicy 1 wynika, że u respondentek przeważa autoidentyfikacja religijna. Najczęściej bowiem stwierdzają, że są „głęboko wierzące i prakty-

³ J. Jerschina: *Młodzież ...*, dz. cyt., s. 5.

⁴ T. M. Jaroszewski: *Osobowość i wspólnota*, KiW, Warszawa 1970; tenże: *Wyzwolenie i rozwój osobowości ludzkiej w filozofii Karola Marksa*, w: *Antynomie wolności*, KiW, Warszawa 1966.

T a b l i c a 1
Autoidentyfikacja religijna i laicka badanej zbiorowości

Deklaracje wiary lub niewiary	Kobiety stowarzyszone				Kobiety niestowarzyszone			
	Wieś (KGW)		Miasto (LKP)		Wieś		Miasto	
	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%
Jestem głęboko wierząca i praktykująca	244	69	206	51	282	77	280	60
Jestem tylko praktykująca	66	19	36	8	34	9	44	9
Odbywam praktyki ze względu na opinię środowiska	12	4	12	3	16	4	22	5
Nie wierzę	2	—	80	20	2	—	66	14
Nie wierzę, ale od czasu do czasu idę do kościoła	24	7	42	10	6	2	22	5
Ogółem	348	99	376	92	340	92	434	93

kującej” (69% stowarzyszonych w KGW i 77% niestowarzyszonych na wsi oraz 51% stowarzyszonych w LKP i 60% niestowarzyszonych w mieście). Tylko znikoma część kobiet (20% stowarzyszonych w LKP i 14% niestowarzyszonych w mieście oraz niecały procent kobiet wiejskich) stwierdziła, że nie wierzy. Część z nich od czasu do czasu chodzi do kościoła, czasem czyni to wyłącznie ze względu na opinię środowiska. Są wśród nich i takie, które biorą udział w praktykach religijnych, ale nie deklarują się jako głęboko wierzące.

Odchodzenie od religijności, zauważone w deklaracjach kobiet, zaznacza się silniej w środowisku miejskim. Zjawisko to występuje zwłaszcza u aktywistek stowarzyszeniowych w mieście. Na wsi natomiast przynależność do organizacji kobiecej nie różnicuje typu deklaracji, wyróżnionych w tablicy.

Tablica 2 zawiera dodatkowe dane pozwalające uchwycić nasilenie zjawiska laicyzacji kobiet, które tym razem deklarują chęć wychowania dzieci w sposób świecki lub są przeciwniczkami takiego wychowania.

Przeważająca część kobiet nie opowiada się za wychowaniem konsekwentnie świeckim dzieci. Badane kobiety są przekonane, że takiego samego zdania są ich mężowie. Wychowanie dzieci w sposób świecki — i to od momentu ich urodzenia — oznaczałoby całkowite zerwanie z panującym zwyczajem chrztu i komunii świętej, obrzędami tradycyjnie istniejącymi w społeczeństwie polskim. Oznaczałoby zatem radykalne zerwanie więzi z dotychczasową wspólnotą, dla której obrzędy religijne są nie tylko aktami identyfikacji z treściami religii, ale również miernikami moralności i nawet powinności obywatelsko-patriotycznych. Rzadko która matka odważyłaby się zdecydować na takie zerwanie. Mogłoby ono spowodować

Tablica 2

Autoidentyfikacja laicka w aspiracjach rodzicielskich

	Kobiety stowarzyszone				Kobiety niestowarzyszone			
	Wieś (KGW)						Miasto	
	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%
A — Jestem za pełnym wychowaniem świeckim dzieci od ich urodzenia								
— Tak	24	7	82	20	32	9	108	23
— Nie	274	78	192	48	288	79	204	45
— Obojętnie	44	12	68	17	40	11	60	13
B — Takie samo zdanie ma mąż								
— Tak	112	32	142	35	128	35	156	33
— Nie	156	44	118	29	146	40	108	23
— Obojętnie	56	16	72	18	40	11	72	15

wać niekorzystną sytuację dziecka. Asekuracja przed nią jest jednym z powodów, dla których rodzice, nie związani czasem uczuciowo i intelektualnie z religią, interesownie dopełniają obowiązków zalecanych przez Kościół.

Deklaracja świeckiego wychowania dzieci wskazuje na zaawansowany proces laicyzacji świadomości. W tablicy 2 uwidacznia się on tylko u 70% członkiń KGW i 20% członkiń LKP, tylko u 9% kobiet niestowarzyszonych na wsi i 23% kobiet niestowarzyszonych miejskich. Ale część kobiet stwierdza, że rodzaj wychowania świeckiego lub religijnego jest dla nich sprawą obojętną (po kilkanaście procent w każdej z grup). W sumie więc w badanej populacji 29% kobiet odchodzi od religijności.

Dane tablicy 3 z kolei pozwalają zorientować się, że wśród badanych kobiet istnieje niewielka tendencja do zajmowania postaw zwątpienia wobec wiary i praktyk religijnych. Zaznacza się przy tym wyraźna różnica między liczbą kobiet wątpiących zrzeszonych i niezrzeszonych na wsi. Otóż kobiety zrzeszone w KGW znacznie częściej wyrażają wątpliwości w spra-

Tablica 3

Wątpliwości w sprawach wiary i praktyk religijnych jako symptom autoidentyfikacji laickiej

Mam wątpliwości w sprawach wiary i praktyk religijnych	Kobiety stowarzyszone				Kobiety niestowarzyszone			
	Wieś (KGW)		Miasto (LKP)		Wieś		Miasto	
	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%	Liczby bezwzgl.	%
— Tak	110	31	130	32	58	16	164	35
— Nie	242	69	240	60	302	82	276	58
— Inne	2	—	20	5	6	2	26	6
Ogółem	354	100	390	97	366	100	466	99

wie wiary i praktyk religijnych niż kobiety niezrzeszone, a należące do tego samego środowiska. Natomiast w mieście proporcje są bardziej wyrównane.

Z czym wiążą respondentki stan zwątpienia? Przyczyny laicyzowania się świadomości mogą wynikać z przeobrażeń wielkich struktur społecznych, mogą także tkwić w mikrostrukturach społecznych i w samej osobowości człowieka i prawidłowościach jego rozwoju osobniczego. Wśród determinant wymienia się często pochodzenie społeczne, charakter środowiska lokalnego i stopień jego zurbanizowania, przebieg procesu socjalizacji i wychowania, wiek i płeć⁵.

Pedagog interesuje się przede wszystkim związkiem laicyzacji z wykształceniem. Toteż analizuje przyczyny zwątpienia i niewiary pod wpływem nauki laickiej i wychowania,

Okazało się, że wątpliwości w sprawach wiary i praktyk religijnych mają związek z wykształceniem szkolnym już na szczeblu podstawowym, z czytelnictwem książek, prasy i czasopism, jak również z wykładami i kontaktami towarzyskimi. W opiniach kobiet czynnikami, które częściej niż pozostałe wiążą się z uświadomionym sobie przez nie stanem zwątpienia, są raczej książki historyczne i naukowe, czasopisma czytane poza pracą zawodową i społeczną oraz kontakty towarzyskie niż wykłady o treści przyrodniczej i społecznej.

Ogólnie można stwierdzić, że respondentki są na drodze ewolucji postaw wobec religii, od głęboko wierzących do laickich. Świadczy o tym najdobitniej to, że zechciały się wypowiedzieć na temat powszechnie uważany za drażliwy i zrobiły to szczerze. Zdobyły się w dodatku na analizę własnych stanów zwątpienia, co wskazuje niewątpliwie na postawę podmiotowości, a więc zaawansowaną fazę laicyzacji świadomości. Laickie autoidentyfikacje i akty zerwania z praktykami religijnymi i obyczajowo-religijnymi nie są jeszcze częste w badanej populacji, jednak ich obecność dobrze świadczy o upowszechnianiu się postaw podmiotowych i laicyzacji życia społecznego, zwłaszcza że działaczki stowarzyszeń w mniejszym stopniu niż kobiety z grup kontrolnych identyfikują się z religią. Widoczne to jest zwłaszcza w środowisku miejskim.

Izabela Ratman-Liwierska

⁵ Zob. J. Jerschina: *Młodzież ...*, dz. cyt., s. 86 i tablice.

Izabela Ratman-Liwierska: A SURVEY STUDY ON WORLD OUTLOOK OF WOMEN'S ASSOCIATIONS' ACTIVISTS IN THE NORTH-EASTERN REGION OF POLAND

The presented results were obtained from the survey study carried out in 1981 in the north-eastern region of Poland. The survey concerned the population of 1592 women-activists of the Polish Women's League and the Country Housewives' Circles examined by means of a questionnaire technique.

The activist's type of personality is of great importance in social work, i.e. whether she represents a dogmatically religious and traditional type or a laic and modern one. The latter type, relating to the socialist morality, will permit to work out the recommended patterns of personality, whereas the former, being close to petit bourgeois morality, will disturb to carry on this mission. Thus, what are the examined women-activists?

It can be observed that the respondents' attitudes towards religion are in the process of evolution from the deeply religious to laic ones. Laic autoidentifications and acts of desistance from religious practices are not frequent yet, however the respondents' occurring doubts in the matters of religion and their strongly indicated attitudes of subjectivity give evidence of the evolution in their religious attitudes.